

М. П. Бутко,

*д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту і державного управління,
Чернігівський національний технологічний університет*

М. М. Бердар,

к. е. н., доцент, доцент кафедри підприємництва,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ВИРОБНИЧО-ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

M. Butko,

Doctor of Economics, Professor Head of the Department of Management and Administration State National Technological University Chernihiv, Ukraine

M. Berdar,

Ph.D., Associate Professor of Entrepreneurship Taras Shevchenko National University Kyiv, Ukraine

APPROACHES TO DETERMINATION OF FACTORS FOR FORMING EFFECTIVE PRODUCTION-SPACE ORGANIZATION OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES

У статті досліджено теоретичні і прикладні засади до визначення чинників формування ефективної виробничо-просторової організації підприємств харчової промисловості у напрямі підвищення рівня конкурентоспроможності її підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках.

The article analyzes theoretical and applied principles for determining the factors of formation of an effective industrial-spatial organization of food industry enterprises in the direction of raising the level of competitiveness of its enterprises in the domestic and foreign markets.

Ключові слова: підходи, чинники, методи, ефективність, розвиток, харчова промисловість.

Key words: approaches, factors, methods, efficiency, development, food industry.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Трансформаційні зміни економічної системи країни сформуливали надзвичайно актуальну проблему виявлення та формування нових підходів до забезпечення ефективної діяльності всіх її складових. Серед виробничих компонентів економічної системи, харчова промисловість є одним із небагатьох видів економічної діяльності, які, з одного боку демонструють надзвичайну чутливість до змін умов господарювання, а з іншого — можуть бути використані як оперативний та дієвий інструмент стимулювання соціально-економічного розвитку. Це вимагає розробки нових підходів до виявлення чинників розвитку підприємств харчової промисловості, комплексне врахування яких сформує підвалини ефективного управління розвитком даного виду економічної діяльності. Нагальна необхідність вирішення даної задачі зумовлена надзвичайно складними умовами розвитку країни, що виникли внаслідок сформованих диспропорцій розвитку харчової промисловості, недосконалої системи її конкурентних, активізацією процесів реформування суспільного розвитку, активної децентралізації владних повноважень тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питання визначення чинників ефективного розвитку харчової промисловості знайшли своє відображення у значній кількості наукових праць зарубіжних та вітчизняних вчених. Так, базові основи розвитку та управління розкриті в дослідженнях таких зарубіжних вчених, як А. Сміт, А. Маршалл, Дж. Робінсон, Й. Шумпетер, Д. Кейнс, Ф. Фішер, М. Портер, П. Самуельсон/ Серед вітчизняних вчених, які сформуливали сучасні підходи до визначення чинників ефективного розвитку харчової промисловості слід виділити роботи Н. Басюркіна, М. Бутка, В. Геєця, Л. Дейнеко, П. Купчака, О. Тур

та інші. Однак нові умови функціонування економіки країни потребують трансформації підходів до визначення базових чинників формування дієвої та ефективної системи управління розвитком підприємств харчової промисловості.

МЕТА СТАТТІ

Основною метою статті є обґрунтування теоретичних і прикладних засад до визначення чинників ефективної виробничо-просторової організації підприємств харчової промисловості у напрямі підвищення рівня конкурентоспроможності її підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Базовими передумовами розвитку переробної промисловості в Україні стали широке розповсюдження сприятливих агроресурсів та масштабний розвиток сільського господарства, які формують її ресурсну базу, специфіка випуску та реалізації її продукції. Такий вид економічної діяльності спрямований на забезпечення першочергових потреб всіх без виключення верств населення, що свідчить про наявність у нього масштабного ринку збуту, який не обмежується лише межами нашої країни. Самі ці передумови забезпечили віднесення даного виду економічної діяльності до групи галузей вільного розміщення, що передбачає відсутність просторових обмежень у їх виробничій та збутовій діяльності.

Це викликає необхідність у формуванні нових підходів до визначення чинників впливу на якісно нові зміни стану підприємств харчової промисловості, які класифікаційно об'єднані за критерієм джерела впливу у три групи — ендогенного, екзогенного та комплексного впливу.

Групу екзогенного впливу формують ті чинники, неконтрольований вплив яких формують зовнішні, по відношенню до харчової промисловості та її окремих підприємств, процеси та явища економічного простору. До найбільш вагомих загальних зовнішніх чинників розвитку харчової промисловості слід віднести геополітичну ситуацію, стан та вектори макроекономічної динаміки (особливо динаміка ємності зовнішніх ринків), динаміка валютних коливань, світова кон'юнктура на продукцію харчової промисловості, темпи альтернативного використання сировини ресурсів галузі, особливості застосування митної та тарифної політики, укладені міжнародні та міждержавні торгові угоди тощо [4, с. 106].

Поряд із загальними, слід також виділити і специфічні чинниками впливу на функціонування харчової промисловості в сучасних умовах [8]:

- складнопрогнозованість макроекономічної, фінансової та валютної ситуації в країні, що обмежує можливості середньо- та довгострокового планування діяльності підприємств харчової промисловості, а також вносить значний рівень невизначеності в оперативне планування та управління діяльності підприємств галузі;

- значний інфляційний тиск, який, з одного боку, зумовлює подорожчання сировинних ресурсів, зростання вартості фінансових та обмеження інвестиційних ресурсів, а з іншого — обмежує можливість зростання платоспроможного попиту населення;

- подальше обмеження торгово-економічних зв'язків з Росією, яка була одним із найбільш потужних каналів збуту продукції підприємств переробної промисловості, а також негативний її вплив на аналогічні зв'язки вітчизняних підприємств з іншими країнами, що в значній мірі позбавляє підприємства можливості валютних надходжень, вчасно поповнювати обігові кошти та нарощувати інвестиційно-інноваційний потенціал модернізації, оновлення та технічного переоснащення основних засобів виробництва;

- зростання трансформційних та трансакційних витрат зумовлених необхідністю переведення діяльності українських підприємств харчової промисловості на міжнародні стандарти та регламенти виробництва та якості продукції з метою розширення можливостей виходу на ринки Європи, Америки, країн Близького Сходу, Африки та Південно-Східної Азії;

- невідповідний рівень сформованості інституційного середовища ведення підприємницької діяльності, що проявляється в ускладненні дотримання прав власності, рівня та систематичності державної її регуляції, внаслідок чого формується значна кількість перепон та бар'єрів у цій сфері;

- фактична відсутність налагодженої системи трансферу інноваційних технологій щодо заготівлі, зберігання та переробки сільськогосподарської сировини, виробництва кінцевих продуктів, їх подальшого транспорту та логістики, що не дає можливості вітчизняним підприємствам формувати життєво-необхідні конкурентні переваги порівняно з іноземними конкурентами та розширювати доступ на нові ринки збуту;

- значний дисбаланс у структурі експорту сировини та готової продукції підприємств харчової промисловості, що виражається в надмірному переваженні вивозу сировинних ресурсів над продуктами з високою доданою вартістю, що обмежує можливості вітчизняних підприємств у забезпеченні власних потреб у сировині;

- формування обмежень розвитку окремих галузей харчової промисловості, пов'язані зі вступом до міжнародних торговельних організацій, що зумовлює скорочення виробництва в них;

- нестабільність світових цін на енергоресурси, що призводить до часткової втрати контролю підприємства харчової промисловості над процесами формування собівартості та рентабельності виробництва.

Ендогенні чинниками розвитку харчової промисловості формуються внаслідок внутрішньої специфіки функціону-

вання та розвитку її підгалузей та окремих підприємств. До найбільш впливових загальних ендогенних чинників слід віднести рівень платоспроможного попиту населення; параметри формування доходності та інвестиційна привабливість підприємств; умови здійснення кредитування та його доступність; досягнутий фактичний рівень техніко-технологічного розвитку підприємств; система технічного регулювання виробництва продукції; обмеженість інформації щодо стану ринків готової продукції та можливостей доступу до них споживачів; забезпечення діяльності підприємств робочою силою у відповідній кількості та необхідному рівні підготовки тощо [4, с. 107].

Сучасний простір діяльності підприємств харчової промисловості потребує більш широкого застосування методологічних та методичних підходів до оцінки функціонування та розробки напрямів її перспективного розвитку. Тому, на нашу думку, поряд із визначенням загальних та специфічних чинників функціонування досліджуваного виду економічної діяльності, слід виокремити групу комплексних чинників, які дозволяють виявити перспективні напрями розвитку підприємств харчової промисловості. Виходячи з цих позицій, вважаємо за необхідне включити до такої групи наступні чинники — вплив на розвиток харчової промисловості специфіки життєвого циклу організацій, життєвого циклу товарів, виробничо-територіальної локалізації підприємств, інституційних відносин та формування і реалізацію конкурентних переваг.

Класичний широкий підхід до визначення специфіки діяльності та життєвого циклу підприємств був запропонований австрійським економістом Й. Шумпетером ще у 1912 р. у роботі "Теорія економічного розвитку". Узагальнюючи запропоновані та сучасні підходи до цього процесу, життєвий цикл підприємств можна трактувати як період існування суб'єкта господарської діяльності, починаючи з формування ідеї його заснування та закінчуючи його моральним або фізичним застарінням, наслідком чого може бути або ж його ліквідація або перетворення на новий суб'єкт з новими цільовими орієнтирами. В життєвому циклі підприємства виділяють наступні етапи [9]:

- Введення нового товару (товару, з яким не знайомий споживач, або товару нового виду) — на цьому етапі відбувається визначення характеристик та специфіки нового товару, розробка методів його виробництва, необхідних інфраструктурних та логістичних заходів. Він також характеризується наявністю значних витрат на розробку без можливості їх активної та оперативної компенсації.

- впровадження нового методу виробництва продукції (методу, який раніше не використовувався у цій галузі промисловості) — він включає вибір технологій та оптимального місця розташування підприємства з метою ефективного залучення факторів виробництва, виробничої, ринкової та логістичної інфраструктури. Підприємство на цьому етапі несе значні збитки на впровадження виробничо-технологічних та управлінських інновацій. Водночас вихід на внутрішній ринок даного підприємства з новим товаром з порівняно нижчими цінами дає можливість поступово свою прибутковість.

- Відкриття нового ринку, на якому цю галузь промисловості не було представлено — даний етап розпочинається за умови коли виробництво обраного товару повністю покриває внутрішній попит. Накопичені фінансові результати та досвід дозволяють сформувати додаткові резерви виробництва, реалізація яких дає можливість виходу підприємства на зовнішні ринки. Даний етап характеризується максимальним рівнем прибутковості.

- Завоювання нового джерела сировини та напівфабрикатів — розпочинається за умови вичерпання вже існуючих сировинних джерел або ж зростання витрат підприємства при їхньому тривалому використанні, що призводить до малоконтрольованого процесу зростання витрат. Метою цього етапу є пошук більш доступних та дешевих видів та джерел сировини з метою скорочення собівартості виробництва.

— Впровадження нової організаційної структури в будь-якій галузі — виникає внаслідок повного вичерпання можливостей традиційної організації виробництва основного товару. Його результатом можуть стати або припинення діяльності у випадку неможливості нової системи організації виробництва забезпечити достатній рівень прибутковості, або диверсифікацією виробництва.

Використання в теорії управління специфіки життєвого циклу функціонування підприємств харчової промисловості забезпечує виявлення комплексу внутрішніх і зовнішніх процесів, які впливають на нього, а також напрямів та джерел подальшого розвитку. До таких джерел та напрямів слід віднести усі види інновацій, механізми внутрішньої та зовнішньої конкуренції, трансформації попиту, інвестицій, державної політики, зміни в структурі управління підприємством, фінансової організації, кваліфікації персоналу, розширенні інформаційно-комунікаційного поля діяльності тощо.

Аналіз напрямів та джерел подальшого розвитку здійснюється з метою визначення чинників сприяють розвитку підприємства або галузей та бар'єрів розвитку, які можуть призвести до згортання діяльності, з'ясувавши при цьому, які з виявлених чинників належать до категорії керованих або некерованих. Це, у свою чергу, дає змогу зосереджувати виявити та зосередити увагу на кризових точках діяльності підприємств на кожному із етапів, відстежувати необхідність зміни попередження (пом'якшення) криз.

Одним із основних авторів теорії життєвого циклу товару став відомий вчений Ф. Котлер, який запропонував його етапність та особливості перебігу [2]. З позиції дослідника, типовий життєвий цикл товару складається з чотирьох етапів — виведення на ринок, зростання, зрілості та занепаду. Відповідно, діяльність підприємств змінюється відповідно до специфіки кожного етапу. Етап виведення на ринок характеризується незначною динамікою зростання збуту продукції в залежності від інтенсивності виходу на ринок. У зв'язку з великими витратами введення товару прибутки на цьому етапі практично відсутні. У разі успіху, відбувається перехід до етапу зростання, коли розширюються можливості споживання товару ринком, відбувається швидке зростання збуту і збільшення прибутків. На цьому етапі фірма прагне вдосконалити товар, вийти на нові сегменти ринку і нові канали розподілу, з метою поступового зниження ціни. Наступний етап — зрілості, протягом якого товар досягнув максимального рівня платоспроможного попиту, прибутки стабілізуються або знижуються в зв'язку з ростом витрат на захист товару від конкурентів. Для поживлення збуту фірма вишукує різні новаторські прийоми, що передбачають, зокрема, модифікацію ринку, модифікацію товару і модифікацію комплексу маркетингу. І нарешті, товар вступає в стадію занепаду, коли збут і прибутки скорочуються. Завдання підприємства на цьому етапі полягає в виявленні старіючих товарів і прийнятті рішень по кожному з них стосовно або про продовження їх випуску, або про виключення його з номенклатури. В останньому випадку товар та технології його виробництва можуть продати іншому підприємству, або ж просто зняти з виробництва [2]. Реалізація в теорії управління специфіки життєвого циклу товару дає можливість розробити оптимальні стратегії товароруху з метою мінімізації витрат на виробництво та реалізацію, ефективною внутрішньої виробничо-технологічної, продуктової та інноваційної політики, запобіганню виникнення кризових станів.

Аналіз виробничо-територіальної локалізації підприємств є більш сучасним методом оцінки впливу на якісно нові зміни стану підприємств переробної промисловості в напрямі підвищення ефективності їх діяльності. Основою даного методу становить використання кластерної моделі розвитку і розміщення підприємств. Основу кластерної моделі розвитку складають особливі функціональні утворення (кластери), які є специфічними об'єднаннями некор-

поративного типу, розташованими в безпосередній близькості від кінцевих виробників, постачальників (ресурсів, сировини, напівфабрикатів, комплектуючих та послуг), дослідних лабораторій, навчальних та інших установ у певній галузі економіки (або суміжних галузях), діяльність яких може і має надати нові можливості для розвитку просторових економік регіонів на основі принципів та завдань їх створення [6, с. 77]. Такі моделі передбачають технологічне об'єднання самодостатніх кооперованих підприємницьких структур, сформованих на основі поділу праці та спеціалізації, у територіальні виробничі системи для організації виробництва певних видів кінцевої продукції, надання послуг чи виконання робіт у межах певних територій [3, с. 208]. Кластер є особливою формою взаємодії підприємств у певній локації, за рахунок чого всі його учасники отримують потужні переваги в результаті забезпечення тісноти та ефективності системи виробничих, технологічних та територіальних зв'язків, можливостей доступу до сировини, комплексного використання розосереджених ресурсів, формування необхідної системи виробничої, ринкової та логістичної інфраструктури, формування ефективних каналів товароруху та дозволяє уникнути ризиків дрібнотоварного виробництва. Така система взаємодії дає можливість забезпечити ефективне поєднання виробничих та просторових чинників розвитку харчової промисловості.

Формування та реалізація кластерної моделі розвитку підприємств харчової промисловості забезпечує:

- функціонування та розвиток підприємств пов'язаних комерційними та технологічними зв'язками, які використовують наявні конкурентні переваги регіону та формують на їх основі власні, з метою забезпечення виробництво конкурентоспроможної продукції;

- активізацію підприємницької активності на основі широкого розвитку малого і середнього бізнесу які використовують схожі (спільні) технологічні цикли, або забезпечують виробництво певного виду продукції;

- стимулювання інноваційної активності підприємств харчової промисловості, що сприяє розробці нових виробничо-технологічних процесів, підготовку відповідних кадрів, створює умови для покращення бізнес-середовища;

- формування виробничої, ринкової та логістичної інфраструктури, для якої характерним є динамічний розвиток з метою забезпечення організаційної, функціональної та виробничої підтримки підприємств харчової промисловості задіяних у кластерах;

- розробку та реалізацію дієвої політики центральних і регіональних органів влади, а також місцевого самоврядування, яка спрямована на підтримку та розвиток кластерів тощо.

Однією із базових переваг використання кластерної моделі є отримання організаціями, що входять до нього, та регіону, в якому він розташовується, синергетичного ефекту, що проявляється у підвищенні конкурентоспроможності та сприянні сталого просторового розвитку.

Таким чином, аналіз виробничо-територіальної локалізації підприємств є більш сучасним методом оцінки впливу на якісно нові зміни стану підприємств харчової промисловості, оскільки дозволяє сформувавши таку систему взаємозв'язків між підприємствами та регіонами, яка здатна забезпечити отримання прибутку та оптимізації витрат, не тільки тим суб'єктам господарювання, а й регіональним господарським системам, що особливо важливо в умовах децентралізації владних повноважень. Додатковий ефект від реалізації даної методики в системі управління підприємствами харчової промисловості досягається за рахунок обґрунтування, реалізації та впровадження ефективних технологічних ланцюгів просування продукції від виробництва до споживача, що у свою чергу дозволяє економити витрати, реалізувати ефективну цінову політику, впливати на збут продукції, впроваджувати інновації, забезпечувати досягнення економічних інтересів усіх учасників об'єднання.

Для нових регіональних утворень, які формуються у процесі децентралізації та сприяють реалізації методу виробничо-просторової локалізації підприємств важливим є досягнення ефекту "нової регіоналізації", наслідком якого є виникнення регіонів, які не пов'язані з адміністративно-територіальним поділом країни та характеризуються високим конкурентним статусом. Додатковим ефектом для регіональних господарських систем від впровадження кластерної моделі, як основи методу виробничо-територіальної локалізації, є вирішення питань невисокого рівня розвитку периферійних регіонів, які мають бути об'єднані навколо ядра кластеру. Це дозволяє сформувати на периферійних територіях кластероформуючий блок, який є важливим інструментом вирішення широкого спектру виробничих, організаційних та соціальних проблем цих територій.

Важливим чинником розвитку харчової промисловості в Україні є рівень її доступу до сировинної бази певного масштабу та якості, що знаходиться під безпосереднім впливом характеру розвитку земельних відносин. Слід зазначити, що масштаби та інтенсивність впливу земельних відносин на розвиток харчової промисловості слід розглядати в контексті стратегії сталого розвитку, головними методологічними принципами якої є забезпечення економічної, соціальної та екологічної результативності використання земельних ресурсів, забезпечення їх позитивної динаміки. Комплексне використання даних принципів дає можливість досягнути справедливого, відтворювального та безпечного розвитку земельних ресурсів, як матеріального базису функціонування харчової промисловості.

Основною формою прояву справедливого розвитку є формування та реалізація земельної ренти, що виступає результуючим та регулюючим фактором використання права власності в діючій системі земельних відносин. Земля як головний засіб та інструмент сировинного забезпечення діяльності харчової промисловості обмежена і вільно не може бути відтворена. Фактор обмеженості земель комплексно діє у просторово-часовому вимірі та визначає специфіку виробничо-просторового розвитку харчової промисловості. Більш якісні за природною родючістю і розміщенням ділянки не можна перемістити в просторі, на відміну від більшості інших засобів виробництва. Відповідно, доступ до земель вищої природної продуктивності створює переваги для розвитку тих чи інших видів діяльності харчової промисловості. Наявність власності на землю зумовлює отримання землевласником певної частки додаткового продукту у формі земельної ренти [7, с. 16]. Безпосередньо, механізм земельної ренти виконує важливі функції щодо здійснення ціноутворення виробництва продовольчої продукції, доступу до необхідної сировинної бази, впливає на платоспроможний попит населення.

Розвиток рентних механізмів тісно пов'язаний з розвитком ринку землі, який є важливим сегментом ринкової економіки і забезпечує реалізацію відносин між його суб'єктами та здійснює прямий вплив на результативність діяльності харчової промисловості. Специфічний статус землі та її властивості визначають цілий ряд специфічних особливостей даного ринку, особливо в умовах децентралізації владних повноважень та розвитку територіальних громад:

- величина та характер попиту і пропозиції земельних ділянок зумовлені цілим рядом суспільних факторів (політичною системою, географічними, історичними, станом інфраструктури і рівнем розвитку території тощо), а також ірраціональністю її вартості;

- землі диференційовані за якістю та позиціонуванням. Додаткові вкладення праці й капіталу дозволяють економічно поліпшити родючість і отримати велику віддачу від землі, що можливо практично на будь-яких ділянках;

- обмеженість пропозиції земельних ресурсів посилюється відносинами приватної власності. В умовах ринку землевласники не бажають продавати свої зе-

мельні ділянки, а віддавати їх в оренду для отримання стабільного доходу. Тому до продажу навіть пропонується незначна частина земельного фонду, що не є адекватною реакцією на зростаючий попит;

- правове оформлення угод на ринку землі потребують обов'язкової державної реєстрації і складного, дорогого юридичного оформлення. Це вимагає присутності держави в процесах регулювання ринку [5, с. 201].

У сукупності, така специфіка ринку землі формує певний набір обмежуючих економічних та інституційних чинників розвитку харчової промисловості, що прямо впливає на особливості розміщення, спеціалізації, темпів та перспектив розвитку її основних підгалузей.

Необхідність забезпечення відтворювального розвитку зумовлене поступовим загостренням екологічних проблем використання земель. Такий тип розвитку потрібно розглядати в аспекті раціонального використання та збереження природного стану даних земель, результатом чого є формування екологічної ренти. Реалізації системи екологічної ренти є беззаперечним процесом. Однак слід вказати, що, з одного боку, вона визначає можливість відтворення ресурсного потенціалу харчової промисловості, а з іншого — підвищує собівартість виробленої продукції, що може стати ще одним обмежуючим фактором розвитку харчової промисловості, особливо в умовах повільного зростання платоспроможного попиту на вітчизняну продовольчу продукцію. Загалом, відтворювальний розвиток, зумовлює необхідність підвищення ефективності використання земельних ресурсів з урахуванням їх якісного стану на основі зростання дієвості механізмів їх охорони та раціонального використання. Основними проявами відтворювального розвитку земельних ресурсів слід вважати: продуктивність сільськогосподарського виробництва, родючість земель, існуючу систему землеробства та екологічний стан земельних ресурсів, екологічно зумовлені втрати рентного доходу, витрати на забезпечення вимог екологічно сталого землеробства тощо.

Безпечний розвиток харчової промисловості забезпечує формування суспільної ренти, яка проявляється у рівні продовольчої безпеки країни. Продовольча безпека є комплексним поняттям, що містить три важливі аспекти: кількісний — ступінь реалізації поточної потреби в продуктах харчування; якісний — задоволення потреби в безпечних для здоров'я, якісних продуктах харчової промисловості; соціально-економічний — зростання добробуту населення, що забезпечує доступ всіх груп населення до продовольства на рівні забезпечення життєдіяльності [1, с. 6]. Це викликає необхідність комплексного підходу до розв'язання проблем реформування земельних відносин на ринкових засадах у поєднанні з управлінськими та економічними реформами в державі в цілому.

У сучасних умовах господарювання, з урахуванням існуючих ризиків та загроз на макро-, мезо- та мікрорівні, одним із вагомих чинників розвитку харчової промисловості є оптимальне використання усіх наявних конкурентних переваг та формування нових їх типів, що забезпечить досягнення більш високих рівнів виробничо-просторової конкурентоспроможності підприємств даної сфери господарювання. Загалом, виробничо-просторова конкурентоспроможність підприємств харчової промисловості об'єктивно зумовлена господарською самостійністю її складових у процесі виробництва та реалізації товарів, намаганням максимізувати доходи та мінімізувати витрати, розширювати масштаби виробництва та реалізації продукції з одночасною залежністю їх від кон'юнктури ринку. Слід зазначити, що вільна підприємницька діяльність дає можливість підприємствам харчової промисловості не лише залучати та використовувати доступні фактори виробництва у відповідності до своїх потреб, а й здійснювати свою роботу по формуванню нових конкурентних переваг, у тих сферах, які є більш привабливими та необхідними. Одночасно споживачі харчових продуктів, також має свободу вибору у відповідності до місця проживання, режиму життєдіяльності та

відтворення, рівня добробуту, споживчих переваг тощо. В результаті цього виникає система взаємозв'язків та взаємозалежностей між усіма учасниками ринку харчових продуктів, основою якої є конкуренція. Базуючись на вказаних методологічних положеннях, слід визначити основні напрями формування та використання конкурентних переваг в процесі управління та розвитку харчовою промисловістю у напрямі забезпечення її виробничо просторової конкурентоспроможності:

— забезпечення рівноваги макроекономічної системи, що є важливою умовою забезпечення конкурентоспроможності, оскільки робить виробничо-господарську діяльність підприємств харчової промисловості прогнозованою та стабільною;

— розширення сировинної бази підприємств харчової промисловості, що дає можливість формування ефективної асортиментної та цінової політики, забезпечити скорочення витрат виробничо-господарської діяльності та зростання прибутковості;

— закріплення позицій на освоєних та вихід на нові ринки збуту продукції, з пріоритетом забезпечення внутрішніх потреб країни. Це дозволить сформувати вагомий гарантії реалізації продукції харчової промисловості, а також сприятиме залученню нових продавців і покупців, підвищенню загального рівня конкуренції та запобіганню негативним її проявам;

— розвиток інституційного середовища, що сприятиме зростанню рівня конкурентоспроможності, оскільки воно впливає на ті способи конкуренції, за якими підприємства харчової промисловості формують та розподіляють свої переваги і несуть витрати на реалізацію стратегій та програм розвитку;

— підвищення інноваційно-технологічного рівня виробництва, що сприятиме зростанню ефективності й швидкості прийняття та впровадження нововведень підприємствами харчової промисловості в технологічному і технічному плані, з метою підвищення продуктивності виробничо-господарської та збутової діяльності;

— забезпечення ефективного використання інвестиційно-інноваційного потенціалу, що полягає в активному залученні вигідних фінансових ресурсів на впровадження інновацій. Це має забезпечити стабільність, рівновагу та розширене відтворення виробництва продуктів харчування у довгостроковій перспективі;

— підтримка ефективного розвитку інфраструктури, що сприятиме доступності товаровиробників як до ринків сировини та збуту готової продукції, їх довготривалого зберігання з метою нівелювання сировинних, збутових та сезонних обмежень;

— зростання ефективності кадрового забезпечення діяльності підприємств харчової промисловості, що є однією із базових умов реалізації інновацій та сприяння розширеного їх розширеного відтворення;

— сприяння стабільності та доступності фінансового ринку, що є одним із основних інструментів ефективної інвестиційної політики та інноваційних трансформацій;

— удосконалення бізнес-середовища функціонування підприємств харчової промисловості, що за рахунок спрощення за та забезпечення прозорості регулюючого впливу сприяє зростанню продуктивності виробництва;

— дотримання інтересів всіх учасників ринку харчової продукції, що дасть можливість запобігати появі нових ризиків та загроз для його конкурентного функціонування.

ВИСНОВКИ

Використання запропонованих методів оцінки сучасного стану, визначення стратегій та перспективних напрямів функціонування переробної промисловості на основі аналізу та використання в практиці управління підприємств системи аналізу екзогенних, ендогенних та комплексних чинників має забезпечити позитивну динаміку розвитку не лише підприємств даного виду економічної діяльності, а й регіональних господарських систем нашої країни на основі досягнення між ними синергетичного ефекту.

Література:

1. Басюркіна Н.Й. Продовольча безпека як системна характеристика функціонування агропромислового сектору економіки / Н.Й. Басюркіна // Економіка харчової промисловості. — 2011. — № 2 (10). — С. 5—10.
2. Котлер Ф. Основы маркетинга: краткий курс / Пер с англ. — М.: Издательский дом "Вильямс", 2007. — 656 с. — Режим доступу — http://htbiblio.yolasite.com/resources/12.11.15/Kotler_kratkiy_2007.pdf
3. Ковтун О.І. Організаційно-економічні альтернативи забезпечення конкурентоспроможності регіональних господарських систем / О.І. Ковтун // Науковий вісник НАТУ України. — 2009. — Вип. 19.12. — С. 207—219.
4. Купчак П.М. Харчова промисловість України в умовах активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів: монографія / за ред. доктора економічних наук, професора А.В. Дейнеко. — К.: Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2009. — 152 с. — С. 106—107.
5. Потлатюк В.С. Ринок земель сільськогосподарського призначення в Україні: сучасний стан та проблеми розвитку в системі банківського кредитування / В.С. Потлатюк // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія фінанси і кредит, 2013. — № 1 (34). — С. 200—206.
6. Томарева-Патлахова В.В. Моделі регіонального розвитку в контексті економічних реформ / В.В. Томарева-Патлахова // Держава та регіони. — 2013. — № 1. — С. 76—80.
7. Третяк А.М. Рентний характер земельних відносин / А.М. Третяк // Землевпорядний вісник [Текст]. — № 1. — 1997. — С. 16—20.
8. Тур О. Екзогенні ризики ринкової стійкості підприємств харчової промисловості: сучасний стан та стратегічні перспективи // Економіст. — № 11. — листопад 2016. — Режим доступу -<http://ua-ekonomist.com/archive/2016/11/Tur.pdf>
9. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Й.А. Шумпетер; пер. з англ. В. Старка. — К.: Вид. дім "Києво-Могилян. акад.", 2011. — 242 с.

References:

1. Basurkina, N.Ya. (2011), "Food safety as a system characteristic of the functioning of the agro-industrial sector of the economy", vol. 2 (10), pp. 5—10.
  2. Kotler, F. (2007), "Fundamentals of Marketing" Short Course, Transl. from English, Williams Publishing House, 656 pp. Moscow, Russia, [Online], available at: http://htbiblio.yolasite.com/resources/12.11.15/Kotler_kratkiy_2007.pdf (Accessed 25 May 2018).
  3. Kovtun, O.I. (2009), "Organizational and economic alternatives for ensuring the competitiveness of regional economic systems", Scientific herald, vol. 19 (12), pp. 207—219.
  4. Kupchak, P.M. Deineko, L.V. (2009), "Food industry of Ukraine in the conditions of intensification of integration and globalization processes", [monograph], Kyiv, Ukraine.
  5. Potladyuk, V.S. (2013), "Market of agricultural lands in Ukraine: the current state and problems of development in the system of bank lending", Visnyk of Sumy National Agrarian University, "Series of Finance and Credit", vol. 1 (34), pp. 200—206.
  6. Tomareva-Patlahova, V.V. (2013), "Models of Regional Development in the Context of Economic Reforms", Scientific Journal "State and Regions", vol. 1, pp. 76—80.
  7. Tretyak, A.M. (1997), "Rental Character of Land Relations", Land Management Bulletin [Text], vol. 1, pp. 16—20.
  8. Tour, O. (2016), "Exogenous risks of market stability of food industry enterprises: current state and strategic perspectives", vol. 11, [Online], available at: <http://u.economist.com/archive/2016/11/Tur.pdf>
  9. Shumpeter, Y.A. (2011), "Economic Development Theory: Profit, Capital, Credit, Percent and Economic Cycle Research", Transl. from English, V. Stark, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 31.05.2018 р.